

קושטא דמילתא

קובץ ישיבתי לתורת רבני ספרד

גליון י"א חודש אייר

אתן שנת

ואמרתם כה לחי רבי שמעון בר יוחי זי"ע
לפ"ק

פה ישיבת הר עציון יב"ץ

תוכן העניינים

- דבר העורכים • פיוט לרבי שלמה ׳ן גבירול •
- שיטת הרב עזיאל בברכת שהחיינו – איתן צור •
- פיוט לל"ג לעומר לרבי יוסף חיים מבבל • מפירושי
- רבותינו על מזמור קמ"ו • תשובת הראשון לציון
- הרב יצחק יוסף • פיוט לל"ג לעומר לרבי אברהם
- אזולאי • חילול שבת להצלת מתגייר – מאור בן
- חיים • יפה נוף לריה"ל • ספירת העומר בבית
- האסורים – איתי קופר

ספירת העומר בבית האסורים

איתי קופר



פתיחה

אולם בחק יעקב (סי' תפט ס"ק טו) כתב על דברי השו"ע בסעיף ד' שלא יענה לחברו כמה ימים היום לעומר, כיון שאם יענה לו, לא יוכל לספור אח"כ בברכה. והקשה הרב חק יעקב דהא קיימא לן דמצוות צריכות כוונה וכאן התכוון רק לענות לחברו ולא לספור. ותרין דאפשר דזה מקרי כוונה, כיון שמתכווין עכ"פ לומר כמה ימי ספירה, ומצותו הוא רק סיפורא בעלמא.² ומכאן שמצוות ספירה"ע היא דין בתוצאה היינו שיספור בעלמא כמה ימים לעומר ולא דוקא לשם כוונת המצוה.³

ופוק חזי דמנהג העולם כהמג"א שכל אחד סופר לעצמו וכפי שהעיד בגודלו הרב מהרשד"ם בתשובתו הראשונה בספר:⁴

בתחילת דברי אקדים מחלוקת האחרונים האם ספירה"ע היא מצווה במעשה הספירה, או בתודעה של האדם הסופר שיודע כמה היום לעומר – היינו בתוצאה. כי הרב מג"א (סי' תפט ס"ק ב) פסק בדברי הגמרא (מנחות סה ע"ב) שצריך שיספור בעצמו, שנאמר "וספרתם" – שתהא ספירה לכל אחד ואחד. והביא מהב"י שכתב בשם הרשב"א שיוצא בספירת הש"ץ והשאר בצ"ע שאולי כיון דקי"ל שומע כעונה לכל מילי ה"ל כאלו ספר הוא בעצמו. ומכאן שדעתו היא שספירה"ע היא דין במעשה הספירה שצריך שכל אחד ואחד יספור בפני עצמו.⁵

א דרומיא דמצוות פו"ר שלהרבה פוסקים המצווה היא בתוצאה ויוצא י"ח גם בכך ממזר. עיין מנחת חינוך מצווה שו ובשו"ת הר צבי אבה"ע סי' א.

ב ולא דמי למקרא מגילה שבה י"ח אף אם קרא בלשון הקודש ולא הבין. ועל אף שקריאת מגילה היא דין בתוצאה – פרסומא ניסא, יש לחלק בין פרסומא ניסא לספירה כדרך שחילק הכלבו בין פרסומא ניסא לברכת המזון (סי' כה): "ואף על פי שאמרו ז"ל גבי מקרא מגילה הלועז ששמע אשורית יצא שאני התם שאין הדבר רק בפרסום הנס וכל זמן שיודע שזהו מקרא מגילה יש בו פרסום, אבל בברכת המזון הדבר תלוי לתת שבח והודאה אל הש"י על שפע טובתו ומזונו ודאי נראה שצריך שיבין השומע ויצא".

ג אולי זאת נ"מ גם למחלוקת הפוסקים גבי ספירה בהרהור ובכתיבה אך אפשר להגיד בנד"ד שהתוצאה בספירה היא שיוציא המספר מהפה בדיבור דווקא.

ד הרב שמואל די מדינה (מהרשד"ם) נולד בשאלוניקי בשנת ה'רס"ו (1506) בשאלוניקי. כבר בגיל צעיר נודע כתלמיד חכם מופלג והפך להיות מגדולי המשיבים. נלב"ע בשאלוניקי ביום ב' בחשוון ה'ש"ן (1589).



לאומרם בלשון שהוא מבין דווקא, אבל אם לא מבין אינו יכול להגיד בכל לשון. אך קידוש והלל גם אם לא מבין יי"ח בלשון הקודש. ובדרך זו ניתן להגיד גם גבי ספה"ע שלא מנאם במשנה כיון דיי"ח אף אם מנה בלשה"ק בלי להבין. כך כתב בנידוננו הרב יצחק מייב בספרו ערך השלחן:^ה

בלה"ק משמע דיצא אפי' אינו מבין דאל"כ אמאי לא מני עומר בהדי הנך דנאמרים בכל לשון דכלהו נאמרים דוקא בלשונם ולא בל' שאינו שומע אלא ודאי דיוצא בלה"ק אפילו אינו שומע ולכן לא תני ליה כי היכי דלא קתני מגילה מה"ט כמ"ש התוס' (ערך השלחן סי' תפ"ט ס"ק ג)

וכך כתב גם הנאון יעב"ץ בתשובה (שאלת יעב"ץ ח"א סי' קלט), ובחידושו על המוש"ע (מור וקציעה סי' תפט).

ועוד ניתן להוכיח מכך שהתוס' לא הקשו אמאי המשנה לא מנתה ספה"ע בדברים הנאמרים בכל לשון ומכאן שחייב למנות בלשון הקודש.¹

2. אולם קרא כתיב "וספרתם לכם" דמשמע בכל לשון שמכירים בו יספרו כדרך שמצינו בנדה דכתיב בה "וספרה לה שבעת ימים". כך העלה הרב אדמת קודש בשאלה שנשאל "מיושבי קרנות שאינו מבין לשון הקדש כלל ומפני זה נמנע עצמו מספירת העומר דלא ידע למימני יומי ושבעי בלשון הקדש, אם יכול לספור העומר בלשון ערבי המורגל בו שבאותו לשון יכיל לממני

ומה שאנו נוהגים לברך על ספירת העומר ואין אנו יוצאים בברכת ש"צ הטעם נראה בעיני כיון שאנו חייבים כל אחד לספור את העומר וכמו שדרשו חז"ל מפסוק וספרתם לכם שתהיו כל אחד ואחד סופר גם הברכה רצו לומר אותה כל א' וא' (שו"ת מהרשד"ם או"ח סי' א)

ספירת העומר בלעז

ונראה דנ"מ נוספת לעניין זה היא האם ספירה צריכה להיות בלשון שמבין דווקא, או שסני בלשון הקודש אף בלא הבנה. אותם הסוברים שמצוות ספירת העומר היא דין בתוצאת הספירה יגידו שצריך להבין את הספירה, ואלו שיגידו שמצוות ספה"ע היא דין במעשה הספירה יגידו שהספירה יכולה להיות בלשון הקודש גם אם הסופר לא מבין. ואכן כך מצינו שתי שיטות באחרונים:

1. הגמרא בסוטה (דל"ב ע"א) מונה את הדברים אותם אפשר להגיד בכל לשון ואת הדברים אותם יש להגיד דוקא בלשון הקודש. ובתוספות שם (ד"ה קרית שמע ותפלה) הקשו אמאי לא מנה הלל וקידוש של שבת וברכת הפירות וברכת המצות שגם הם חובה לאומרים בלשון הקודש. וכ"ת דנקט מצות מדאורייתא איך מנה תפלה וקרית שמע דהא בפרק מי שמתו (ברכות כא ע"א) משמע דתפלה וקרית שמע דרבנן. ועוד משמע שם בד"ך (ע"ב) דקידוש דאורייתא. ותירצו דמתני' קתני שאלו דברים שיכול

ה הרב יצחק טייב היה דיין וראש רבני תונס בראשית המאה ה-י"ט. לצד ספרו המפורסם 'ערך השלחן' (לעתים מכונה ערוך השלחן) על הש"ע, כתב את הספרים חוקת הפסח, ווי העמודים על ספר היראים, ויזרע יצחק על התורה ועוד. נלב"ע בשנת התקפ"ח (1828).

ו סברה זו העלה הרב נחפה בכסף ח"א או"ח סי' ח ודחה אותה בשתי הוכחות שאינן מעניינינו.



בשאר לשונות יוצא י"ח ולכן ליכא תקנתא
אלא דוקא שיאמר לו אתמול היו כך וכך.
(נחפה בכסף ח"א או"ח סי' ח)

וכן בשו"ת דבר אברהם פסק שענין ספירה
מהותו לידע כמה היום לעומר, וזה לא שייך
אלא במבין מה שאומר:

הנה בפשוטו נראה שאין ענין הספירה
שיוציא מלות המספר מפיו אלא עניינה
שידע ויוחלט אצלו מדעת ומהחלט המנין
שהוא סופר ובלאו הכי לא מיקרי ספירה
כלל אלא קריאת מלות הספירה הוא דהויא
ולא ספירה עצמה. (שו"ת דבר אברהם ח"א סי'
לד)

אם כן העליתי שיש לחלק שהרב מגן אברהם
ודעימיה, דס"ל שבמצוות ספירה יש דין
במעשה המצוה, יאמר שניתן לספור בלשון
הקודש אף אם לא מבין, שכן סוף כל סוף
ספר. ואילו הסוברים שספירת העומר היא
דין בתוצאה יאמרו שיש לספור דווקא בלשון
שמבין.

סתירה בדברי המג"א

ואנכי בער ולא אדע שהרי הרב מג"א הוא
ראש וראשון לסוברים שיש לספור דוקא
בלשון שמבין, ואף כתב שאם ספר בלשון
ולא הבין לא יצא ידי חובתו:

יומי ושבועי אם יוצא י"ח ספירה אם לאו
והשיב:

תשובה מה שנלע"ד הקצרה דפשיטא
ודאי שיספור העומר בלשון ערבי המורגל
ומבין מה שמוציא מפיו ויוצא י"ח ספירה
משיבטל מצות הספירה שהיא מצות עשה
מן התורה אף בזמן (היה) [הזה] וכדבעי'
למיימר לקמן דהא קרא כתבי וספרתם לכם
וכן גבי נדה כתבי וספרה לה שבעת ימים
דמשמע דבכל לשון שמכירים בו יספרו.
(אדמת קודש ח"א או"ח יא)

וכן העלה הרב יונה נבון להוכיח מפשט מרן:
לבאורה היה נראה להביא ראיה ממש
שפסק מרן ז"ל בשולחנו הטהור סי'
תפ"ט ס"ד וז"ל מי ששאל אותו חבירו בין
השמשות כמה ימי הספירה בזה הלילה
יאמר לו אתמול היו כך שאם יאמר לו היום
היו כך וכך אינו יכול לחזור ולמנות בברכה
ע"כ והיא סברת הרד"א הביאה מרן הב"י
בספרו הארוך יע"ש הנה מכאן יש להוכיח
דיוצא י"ח ספירה אפילו בשאר לשונות
דאלת"ה למה להם לתקן שיאמר לו אתמול
היו כך וכך כדי שלא לצאת ידי ספירה הא
משכחת לה שיא' היום כך וכך ואינו יוצא
ידי חובת ספירה והיינו שיאמר לו המנין
בשאר לשונות אלא ודאי משמע דאפי'

ז הרב נסים חיים משה מזרחי היה ראשון לציון. הוא ואחיו, ר' ישראל מאיר מזרחי, נקראו "שני
המאורות הגדולים". ר' נסים השתייך למשפחה ספרדית ירושלמית ידועה. לעתים קרובות רדפוהו
השלטונות התורכיים ושמרו אותו במאסר, על מנת לסחוט סכומי עתק מהקהילה היהודית. תשובותיו
נדפסו בספר אדמת קודש. נלב"ע בשנת ה'תק"ט (1749).

ח הרב יונה נבון היה מרבני ירושלים במאה ה-י"ח. נולד בירושלים, למד וכיהן בתפקידים שונים
בישיבות ירושלים, ואף הקים יחד עם הרב חיים בן עטר את ישיבת כנסת ישראל. שימש כשד"ר,
ובמהלך שהותו בטורקיה הדפיס את חלקו הראשון של ספרו נחפה בכסף. היה רבם של מרן החיד"א
ושל המהרי"ט אלגאזי. נלב"ע ביום ט"ז בשבט ה'תק"כ (1760) בירושלים.



בשולחנו המהור:

אפילו להרהר בדברי תורה אסור בבית הכסא ובבית המרחץ ומקום הטינופת והוא המקום שיש בו צואה ומי רגלים. (שו"ע או"ח סי' פה ס"ק ב)

אם כן פשוט שלא ניתן לקיים המצוות בהרהור שהרי אף הרהור בד"ת אסור במקום הטינופת. אלא שיש לשאול האם יכול לקיים המצוות בלא ברכה ואף בלא הרהור.

מין החיד"א נסתפק בדבר בתשובתו בשם גדול אחד:

נסתפק גדול אחד ישראל שחבשו השר בבית האסורים והמקום מקום מטונף ובודאי אסור להתפלל ולברך אפילו בהרהור. אמנם יש להסתפק אם יכול לקיים מצוה במעשה בלי שום הרהור רק שהוא עושה מצוה ולא עוד ויעמיד על עצמו שלא להרהר עוד. וכגון אשר בעד חלון צר וזעף יושיט לו לולב ואתרוג אם יכול ליטלה בידו. או דילמא גם מעשה המצות אינו יכול לעשות כי אם במקום נקי. (שו"ת טוב עין סימן יח אות לו)

והביא ראיה מ"ש בפ"ק דקידושין (דל"ג ע"א) דמותר לעמוד מפני הכבוד גם בבית הכסא, ומוכח מכאן שניתן לקיים את המצוות במקום מטונף.

אלא דהקשה מדברי הוה"ק בפרשת

ופשוט דמותר לספור בכל ל' ודוקא בלי שמבין ואם אינו מבין לה"ק וספר בלה"ק לא יצא דהא לא ידע מאי קאמ' ואין זה ספיר' כנ"ל. (מגן אברהם סי' תפט ס"ק ב)

וכן פסק מרן החיד"א:

אם אינו מבין בלשון הקדש וספר בלשון הקדש לא יצא. (ברכ"י או"ח סי' תפט ס"ק ח)

וכן כתב הרב אי"ש טהור בסדור בית עובר (דיני ספירת העומר או"ט).^ט

ואם כן קשה על הרב מג"א שפסק שכל אחד ואחד יספור בפני עצמו כי מצוות ספירת העומר היא בדין המצוה, ובהמשך אותו הסעיף פסק שחייב לספור בלשון שמבין כדי לקיים את תוצאת המצווה.

ספירת העומר בבית האסורים

ונראה לתרץ על פי דברי הגאון מרן החב"י^י שנשאל בלבו המהור מה יעשה אדם הנמצא בבית האסורים במקום הטינופת ולא יכול לספור ספיה"ע בברכה לשם קיום המצוה, האם יכול לעשות המצוה בלא ברכה:

שאלה אם מותר לעשות ולקיים המצות במקום מטונף הגם שאינו מברך כגון לעשות צדקה או מצות אחרות. (שו"ת לב חיים ח"ב סי' קעג)

ובפתח הדברים יש להביא את פסק מרן

ט הרב יהודה שמואל אשכנזי (אי"ש) היה רב בטבריה ובאיטליה במחצית הראשונה של המאה ה"ט. סידוריו - בית עובר, בית מנוחה, ובית השואבה, התקבלו ברחבי העולם הספרדי ועל שמם הוא כונה 'בעל הבתים'. נלב"ע בליוורנו בשנת ה'תר"ט (1849).

י הרב חיים בן יעקב פאלאג'י (החב"י) היה מגדולי רבני אזור. נולד בשנת ה'תקמ"ז (1787) באזור לאמו קאלי קאדין בתו של הראשון לציון רבי יוסף רפאל חזן (ה'חקרי לב'). בגיל עשרים ושש הוסמך ע"י סבו ל"החכם השלם". בשנת ה'תרט"ו (1855) התמנה להיות החכם באשי. חיבר כשבעים ספרים במגוון נושאים שונים. נלב"ע בי"ז בשבט ה'תרכ"ח (1868).



מצוות דאורייתא ודרבנן שלא יכול לקיים שם:

יען יש בה מלבד הדוחק וצער דגופא עוד בה ריעותא אחרת וגדולה היא בעיני כי הוא מקום מטונף שעושין שם צרכיהם גדולים וקטנים והרי היושב שם אסור לומר שום דבר שבקדושה לא תורה ולא תפילה וק"ש וברכות ואפי' להרהר בד"ת קי"ל דאסור במקום מטונף כמובאר בש"ס ובפוסקים וכמש"ל וא"כ לא ראו להתיר למלוה כדי שיגבה חובו שיעבור זה אדאורייתא ואדרבנן בכל עת ובכל רגע. (חקקי לב ח"ב, סי' ה ד"ה 'ועוד נראה טעם כעיקר')

ועיין עוד להגאון רבי יוסף רוזין בספרו צפנת פענח על הרמב"ם (הל' ק"ש פ"ג הט"ז) שכתב אף הוא: "ובאמת לענין לעשות מצוה אף בלא ברכה לכאורה לא גרע מהרהור". אם כן, בשאלה שנשאל מרן החב"י"ף לכאורה העלינו שלא ניתן לקיים המצוות אף בלא ברכה, כיוון דמצוות צריכות כוונה ולא גרע מהרהור בד"ת שאסור במקום המינופת. אלא שבנד"ד כתב מרן החב"י"ף גבי ספירת העומר בבית האסורים:

ולענין מי שהוא בבית האסורים במקום שהיא מטונפת שאסור לומר בתוכה שום דבר שבקדושה והוא זמן העומר שאינו יכול לברך אם יכול לענות בל' לעז הימים והשבועות או ע"י כתיבה נראה דהותר לו כדי שלא יאבד שאר לילות, דספירה אינה יוצאה י"ח בהרהור לבד. (לב חיים, שם)

תרומה (דף קכח) דהמצות בעי למקני להו באגר שלים ובאתקנותא דגרמיה ובאדכאותא דמשכניה, שצריך שיהיה הבית נקי וטהור כשמקיים המצות (והביאם הרב ס' חרדים דף ז ע"א). והעלה שאולי בנד"ד שהוא אונס גמור מזגזג השר ואין בידו בעידן רתחא לפייסו יהיה מותר לקיים המצות במעשה בלי הרהור אך הוסיף וכתב דעדיין צריך ישוב.¹

ובביאור הלכה כתב להוכיח אף מס' מטה אפרים שאסור לקיים מצוות במקום מטונף וז"ל:

ואפשר שהטעם הוא דכיון דקי"ל דצריך כונה לצאת ידי המצוה שציונו הש"י זה גופא ג"כ חשיב כדברי תורה [ודומיא דפסק הרמ"א סימן פ"ד דאסור לענות אמן בבית המרחץ] ולא גרע מהרהור בד"ת. וגם י"ל בפשיטות דבשעה שמקיים מצוה בפועל הוא עבודה ואין לעשות עבודת ד' דרך בזיון דהוא בכלל ביזה מצוה. וגדולה מזו אמרו בר"ה דף ל"ג דאסור לצחצח שופר של ר"ה במי רגלים מפני הכבוד והוא רק הכשר מצוה וכ"ש המצוה עצמה. (ביאור הלכה סי' תקפח סע"ב)

ומטעם זה כתב במקום אחר מרן החב"י"ף דלא התירו רבותינו הקדושים ע"ה להכניס לזה ואינו משלם לבית הסוהר, ואפי' יש לו, והוא אלים ורשע. מפני שכשאר מכניסים אותו לבית הסוהר הוא עובר בכל יום על

יא ורבים ניסו ליישב את דברי מרן החיד"א בשם אותו גדול; עיין מש"כ הגאון מהר"ם לבטון בשו"ת נכח השלחן חאו"ח ס' ז, הגאון ר' יצחק עטיה בס' רוב דגן (בקונטרס את לטובה או' יז), וכן ר' דניאל טירני בספרו עקרי הד"ט חאו"ח ס' ה או' טו). והראשון לציון הגה"ג הרב יביע אומר (ח"ו יו"ד סי' כט) דחה הראיות כולם עיי"ש.



שהעלינו בדברי הרב מג"א, שניתן בכל זאת לצאת ידי חובה רק במעשה המצווה – כלומר לספור בלשון שהוא לא מבין, וכך אכן פסק מרן החב"י:

אף על גב דבלשון הקדש יוצא אף על פי שאינו מבין, מכל מקום יותר טוב אם הוא מונה בלשון שמבין איש איש ממקומו למקומותם בארש'ותם.²⁷ (מועד לכל חי סי' ה או"ח א' ג)

סיכום

סוף דבר הכל נשמע יש להבין בשיטת הרב מג"א שיש שני דינים במצוות ספירת העומר: א. מעשה המצווה – שיספור כל אחד ואחד בפני עצמו. ב. תוצאת הספירה ולכן צריך כל אדם שידע ויבין כל אחד מה שהוא סופר. ויש לקיים את שני הדינים לבתחילה. אמנם כאשר אנוס הוא מלקיים אחד מהדינים יוצא ידי חובה בדיעבד בקיום רק אחד מהדינים: בבית האסורים יכול לספור בלשון שהוא מבין ולקיים את תוצאת המצווה מבלי לקיים את מעשה המצווה בדברי הוזה"ק, ואם לא יוכל לקיים תוצאת המצווה יצא ידי חובה גם בספירה בלשון הקודש אף אם לא הבין. על כן פסק מרן החב"י שבלשון הקודש יוצא אע"פ שאינו מבין ודלא כהרב מג"א ומרן החיד"א והרב בית עובד. ועוד דכבר הוכיח הרב ערך השלחן לעיל שגם מדינא דגמרא יי"ח בלשה"ק אף אם לא מבין.

ועוד כתב בספרו מועד לכל חי:

וכן מי שהיה חבוש בבית האסורים במקום מטונף יספור בלא ברכה, ומה טוב דיספור בלשון לע"ז.²⁸ (מועד לכל חי סי' ה אות ו)

ויש לשאול, מה יתרון לבעל הלשון בכך שיספור בלעז? הרי סוף סוף מקיים המצווה בדברי הרב מג"א ועובר על הוזה"ק כפי שהבאנו לעיל ממרן החיד"א. ואת"ל שאינו מקיים את המצווה בספירה בלעז ודלא כמג"א, מדוע יקפיד לומר דוקא בלעז הרי אין קפידא לאומרו אף בלשון הקודש כדברים של חול כדכתב מרן בשולחנו (או"ח סי' פה סעי' ב): "דברים של חול מותר לאמרם שם בלשון הקדש".

ונראה להבין בדברי מרן החב"י שגם כאשר לא יכול לקיים את מעשה המצווה משום מקום המטונף, יקיים את התוצאה של המצווה בלשון לעז ויבין את הספירה של היום. ובכך יש לתרץ דברי הרב מג"א שאין רק דין בתוצאת המצווה או דין במעשה המצווה, אלא שני דינים יש כאן. א. דין במעשה המצווה – כל אדם צריך לספור בעצמו. ב. דין בתוצאת המצווה – יש להבין את הספירה. כאשר יכול לקיים את שני הדינים – יש לקיים את שניהם; על כל אדם לספור בעצמו ועל כל אדם להבין. כאשר אין אפשרות לקיים דין מעשה המצווה (למשל בבית האסורים) – נקיים רק את דין תוצאת המצווה כפי שפסק מרן החב"י. אך בסימואציה בה אין אפשרות להשיג את תוצאת המצווה אלא רק את מעשה המצווה – יש להניח שמרן החב"י יפסוק על פי ההבנה

יב השימוש בלשון 'טוב' כאן מורה שחייב לספור בלשון לעז כפי שכתב בספרו לב חיים לעיל.

יג מצילה על בסיס הפסוק: בראשית פרק י פסוק כ "אֵלֶּה כְּנִי חָם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְשִׁנְתָּם בְּאֶרְצָתָם בְּגוֹיֵהֶם".

